

*аспірант кафедри слов'янської
філології
імені професора Іларіона
Свенціцького
Львівського національного
університету імені Івана Франка*

УЯВЛЕННЯ ПРО УКРАЇНЦІВ У МЕДІАПРОСТОРІ СЛОВАЧЧИНИ

Початок ХХІ століття ознаменувався для людства вибухом інформації, потенційно доступної кожному. Головну роль у розповсюдженні інформації відіграють сучасні мас-медіа, що, як і їхні попередники з минулих століть, досить часто, а інколи і недоречно, користуються національними стереотипами.

Основні поняття і завдання імагології як компаративної дисципліни полягають як раз у вивченні усталених колективних уявлень певного етносу про іншу націю. Але більшість відомих нам досліджень у цій царині базується на огляді текстів попередніх епох, у той час як сучасна громадська думка формує нові стереотипи. Тому обрана нами тема є актуальною. Новизна теми зумовлена відсутністю праць, присвячених обраній проблематиці – дослідженню уявлень про українців у медіапросторі Словаччини.

Мета нашого дослідження – з'ясувати, якими є уявлення про українців, що подаються сучасними словацькими засобами масової інформації, а також чи користуються ЗМІ усталеними стереотипами або ж формують нові.

Національний образ країни в інших народів складається у певну історичну епоху, коли через ті чи інші причини виникає зацікавленість чужою державою чи етносом. Але якщо представники певної нації фіксують у пам'яті передусім явища та події, що відхиляються від їхнього буденного життя, то іноземці як раз помічають і закріплюють у своїй свідомості звичну, як їм здається, поведінку мешканців чужої країни, приписуючи їм певні риси характеру. З часом ці риси перетворюються у стійкі національні кліше та стереотипи, такі своєрідні розпізнавальні знаки, які насправді мають дуже умовний зв'язок з реальністю.

Згідно з імагологічними дослідженнями, стереотипи формуються та еволюціонують упродовж тривалого історичного процесу міжкультурного спілкування. На початку свого виникнення стереотип ще може нести у собі певні корисні знання, але потім він спрощується і набуває вигляду невиправданого узагальнення чи упередження. Це стає на заваді пізнанню, деформує людську свідомість та стосунки між народами. Стереотипам завжди властива внутрішня суперечність, коли одна риса характеру заперечує іншу. Вони можуть бути позитивними або негативними залежно від політичних, економічних та інших обставин, а також позиції автора. Таким чином, стереотип, усталений з одного боку, з іншого – є постійно змінною складовою уявного образу країни.

Найбільш повно особливості гетерообразів проявляються у подорожній, або документальній, літературі, яка пізніше стала прототипом сучасної журналістики. До подорожніх творів належать літописи, ходіння, описи мандрівок, щоденники, мемуари, листи тощо. Попри те, що ця література інколи поєднує реалістичне з фантастичним, насправді вона містить у собі величезний матеріал про життя різних народів у різні епохи, дає опис географічних, етнографічних, історичних особливостей краю. Велике значення «літератури факту» підкреслює український літературознавець Дмитро Наливайко у своїй монографії «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст.»: «Книги мандрів, спогади, листи й щоденники людей, які побували й пожили у віддалених і маловідомих країнах, знайомили співвітчизників із життям різних народів, з їхнім побутом і звичаями, суспільним устроєм і культурою, причому, змальовуючи все це, у міру літературної обдарованості, конкретно й колоритно, вони тим самим наближали віддалені народи до своїх читачів, котрі, крім екзотичних дивоглядів, відкривали у житті цих народів багато й «свого», тобто схожого, близького чи аналогічного» [18, с. 13].

Серед великої кількості тогочасної документальної літератури, присвяченій Україні, найбільш відомими є: «Щоденник» Е. Ляссотти [17], «Опис України» Г. Боплана [15], «Подорожній щоденник» Д. Крмана [5], «Історія України та українських козаків» Й. Енгеля [3].

Через те, що інтерес до чужої країни особливо загострюється у переломні моменти життя того чи іншого народу, найширше і найповніше у цих західних джерелах відбита військово-політична історія України, зокрема історія козацтва та козацьких війн. На той момент у Західній Європі складається стереотип українців як «народу, невтомного у боротьбі» [2, с. 165]. Водночас різні автори подають такі описи мешканців України: «це мужній, заповзятливий, життєрадісний до безтурботності, прямий і простодушний народ» [3, с. 78], «малоросіяни ревні у своїй вірі, веселої вдачі, в поведженні товариські з усіма, дуже схильні до музики, а також до чарки» [8, с. 172], «це здебільшого люди здорові й сильні, широкої душі, мають велику зневагу до скупості; це справжні вільні люди, які не терплять ніякого рабства; вони також невтомні, владні й відважні, але водночас дуже схильні до пияцтва, ненадійні друзі й підступні вороги» [1, с. 123-124].

Сучасні ЗМІ, які тепер, здавалося, мають більше можливостей для створення об'єктивної інформації, продовжують свідомо чи несвідомо користуватися національними стереотипами при характеристиці тої чи іншої країни. Саме таким ми бачимо медіапростір сучасної Словаччини.

Словаччина, західна сусідка України, протягом багатьох століть входила до складу інших країн та імперій, намагаючись зберегти свою національну ідентичність. Здобувши у 1993 році незалежність, вже як самостійна держава почала будувати нові відносини із сусідніми країнами.

Характеризуючи стосунки Словаччина-Україна, важко дотримуватися чорно-білої палітри сприйняття світу, адже вписати Словацьку Республіку у систему координат «друг-недруг України в Європі» дуже важко. У значній мірі це пов'язано з неоднозначним сприйняттям України у словацькому суспільстві та політиці.

Перше, що впадає у вічі, це те, наскільки необізнаними у плані уявлень одна про одну є обидві країни. Попри близьке географічне сусідство та лінгвістичну спорідненість, дуже рідкими є туристичні поїздки як словаків в Україну, так і українців у Словаччину.

Ця необізнаність проявляється і у репортажах засобів масової інформації. По-перше, мізерною є сама кількість повідомлень про Україну, що може свідчити про певну байдужість, небажання двостороннього продуктивного спілкування. Така відчуженість є наслідком негативних стереотипів України та українців, які сформувалися у свідомості словаків у тривожні 90-ті роки минулого століття. Українець-контрабандист, нелегальний трудовий мігрант, або навіть член «української мафії» – такі стереотипи були народжені у медіапросторі Словаччини у період нестабільності та радикальних змін у політичному устрої колишніх радянських держав. Базувалися вони переважно на банальному незнанні умов життя українців, історії України та закоренілій упередженості.

У світлі останніх подій в Україні позицію Словаччини також важко назвати однозначною. Намагаючись втриматися на двох стільцях, Словаччина бажає бути дружньою для всіх, воліє по можливості не втручатися у міжнародні конфлікти і якщо допомагати, то лише з безумовною користю для себе. Прикладом цього є реалізація проекту малого реверсу газу в Україну, адже реверс став не тільки жестом доброї волі словацького уряду, але й надзвичайно рентабельним проектом для Словаччини.

Українські реформи були підтримані словацьким міністром закордонних і європейських справ Мирославом Лайчаком: «Тема України дуже актуальна і чутлива, оскільки вона стосується безпосередньо Словаччини. Міграція в Європу – серйозна проблема, але з точки зору Словаччини тема України не є меншою. Вона торкнулася нас, бо це наша сусідня країна. Я повинен сказати, що всі українські партнери, а також журналісти і громадськість оцінює ставлення і підтримку з боку Словаччини. Ми не будемо їхати в Україну, щоб робити фотографії Майдану, аби показати, що ми боремося за демократію. Ми намагалися з самого початку і дотепер допомагати Україні, у той час як деякі інші навіть слово «Україна» виключили зі свого словника. Словаччина відповідає за реформи сектора енергетичної безпеки, бо це одна з проблем України. Проект проходить. Я дуже задоволений тим, як ми виконуємо те, що ми оголосили, особливо у темі енергетичної безпеки, ми організували дуже цікаві події» [14]. Крім того, Словаччина стала першою країною в ЄС, з якою Україна підписала угоду про взаємне академічне визнання еквівалентності документів про освіту, що значно полегшить науково-освітні обміни між країнами. У сфері транскордонної співпраці важливим досягненням стало внесення змін в Угоду про місцевий прикордонний рух, завдяки чому були введено безкоштовний порядок оформлення дозволів та збільшення термінів перебування на території країни.

Але, ніби підтримуючи таким чином «бідну, корумповану» Україну, словаки не хочуть бачити українських заробітчан у своїх містах. Для пересічного словака Україна і далі представляється дикою, безправною країною з націоналістичною ідеологією, вибірковим правосуддям та напівголодним населенням з плутаниною у голові, яке бажає якнайшвидше покинути цю пострадянську дійсність, яку словаки характеризують як «соціально-політичну і культурну мутацію» [11]. Також розповсюдженою серед словацького населення є думка про те, що в Україні остаточно невірним є питання ідентичності, і коливання України роблять її незручним партнером, дії якого важко передбачити. «Сьогодні партнерство з Україною є для нас найбільшим пріоритетом у зовнішній політиці, але Україна є нашим найскладнішим сусідом, у даний час найменш передбачуваним. Наша мета повинна полягати у тому, щоб притягнути Україну ближче до нас з точки зору існуючого режиму. Тоді важливо підштовхнути ЄС у створенні програм, привабливих для України, – коментують ситуацію словацькі аналітики. – Загалом словацька дипломатія повинна залежати від того, що відбувається у нашого сусіда. Але, звісно, якщо ми працюємо у різних світах, важко очікувати, що ми зможемо допомагати один одному. Через два роки після Майдану країна і далі знаходиться на грані колапсу, корупція процвітає, на Сході бурхлива війна, населення незадоволене урядом, заробітною платою і станом доріг. Людям, які два роки слідували за розвитком подій в Україні, здається, що цю країну неможливо повністю зрозуміти. Україна, як і раніше, розділена на дві протиборчі групи, і невідомо, чи можливе національне примирення» [11].

Досить часто дії України подаються словацькими засобами масової інформації як непослідовні й алогічні. До прикладу, наведемо статтю «Українська логіка: ворогом є Росія, а не її допомога»: «Згідно з новою військовою доктриною, схваленою на цьому тижні в Києві, Росія є «головним ворогом України». При цьому, за два дні до затвердження військової доктрини Київ навіть просив Москву про ще більш низькі ціни на газ. Важко знайти в історії приклад поведження однієї країни з іншою таким чином, щоб країна, яка отримує допомогу, свого донора характеризувала як найнебезпечнішого ворога, і хотіла би бачити диво його повного знищення. Мабуть, українська логіка у відповідності з останніми діями нинішніх українських політичних лідерів, перевертається догори ногами» [7]; або: «Україну повинні зберегти некорумповані іноземці, які не пов'язані з українською мафією, які не є приятелями або родичами олігархів, які не задіяні у корупційних скандалах. Це ті люди, які повинні врятувати Україну. Як останню можливість, голова країни призначає губернатором Одеської області колишнього президента Грузії Михайла Саакашвілі, який у Грузії підозрюється у витраті державних коштів і присвоєнні для своїх особистих цілей п'яти мільйонів доларів США» [6].

Це картинка політичної України, яку формують у свідомості своїх співвітчизників словацькі ЗМІ, висвітлюючи Україну лише крізь призму війни, безладу та корумпованості. Багатівікова самобутня культура, національне мистецтво та історія України залишаються поза увагою журналістів. І навіть ті з них, що приїжджають з метою розгадати «невпорядковану українську душу», не бачать нічого, окрім невідремонтованих доріг та розгубленого населення.

Відома словацька журналістка Петра Прохазкова, яка вирішила побачити Україну власними очима, після двотижневої мандрівки поділилася своїми враженнями зі співвітчизниками у статті «Україна? Там вас вб'ють, попереджали нас. Ми проїхали її повністю» [10]. Вже сама назва говорить про те, наскільки спотвореною є уява про Україну як про країну без законів і порядку, тому ця подорож вважається небезпечною: «Більша частина українського кордону являє собою військову лінію з танками, втомленими солдатами зі зброєю, які готові стріляти. Іноді українські прикордонники і солдати замість того, щоб охороняти людей, думають, що «калашников» дає їм право вирішувати долю тих людей, які не мають автомату. Відкриті кордони з Росією є найбільш нагальною проблемою України. У деякі моменти це була також і наша проблема. Ми не могли без ризику для своєї машини і для себе наблизитися до кордону» [10].

Деякі словами окреслено і подано загальний портрет України та її мешканців: «це країна, де чергуються статуї Леніна з жовто-блакитними прапорами, російські танки з українськими, шанувальники Радянського Союзу з тими, хто ненавидить Путіна. «Ми допоможемо собі самі», – це найбільш поширена фраза, яку ми чули під час поїздки. Ми зупинилися на південному заході країни, де змішуються українська, угорська, польська, словацька та російська культури, паломництво, метою якого було скласти уявлення про неспорядковану українську душу. Попри всі сумніви і перипетії, здається, що у душах людей, які живуть на території України, стає все менше плутанини і більше впевненості у собі. Віра у самих себе. Оскільки найчастішою фразою, яку я почула під час паломництва була: «Не допоможе нам ані Москва, ані Київ, ані Брюссель, ані Прага, ані американці. Тільки ми самі» [10].

Але репортерка піднімає і обговорює також і дійсно існуючі, на жаль, проблеми у житті українців. Наприклад, стан українських доріг, який дивним чином пов'язаний із виборами президента: «Так само як і «східняки», Закарпаття на президентських виборах проголосувало за Віктора Януковича. Тепер Закарпаття має відносно хороших дороги. Ям менше, ніж у сусідніх областях, у той час як якість доріг нагадує, що це була перша республіка Східної Чехословаччини. Але через високу якість асфальту відрізняється від традиційного – це була нагорода за вірність виборців Януковича. Хто голосував за когось іншого, на відновлення доріг не отримав ані гривні. А от у сусідній Івано-Франківській області ми втратили диски коліс, які не витримали зіткнення з численними гострими краями дорожніх ям» [10].

Не залишається поза увагою і якість українського медичного обслуговування, негативна характеристика якого підкріплюється останніми невтішними новинами про те, що через безвідповідальність України до Європи повернувся поліомієліт: «Це перший випадок захворювання в Європі з 2010 року. В Європі практично ліквідоване 2002 року. Поліомієліт – дуже заразне захворювання. Діти, що не були вакциновані, походять із Закарпатської області на кордоні зі Словаччиною, не з однієї сім'ї і навіть не з одного села – живуть один від одного, принаймні, за тридцять кілометрів. Керівництво Закарпатської області, однак, не хоче прийняти той факт, що воно бореться з небезпечним інфекційним захворюванням, яке може бути відносно легко керованим за допомогою вакцинації. Це пояснюється тим, що українські лікарні отримують лише п'яту частину, яка необхідна для нормальної роботи. У деяких холодно, ні бинтів, ні тим більше дорогих ліків. Вживає той, хто платить, така на сьогодні Україна» [9].

Підсумовуючи свою мандрівку, журналістка пише, що «це не є образ всієї України. Ці історії потрапили на мій шлях, я не шукала бідність, не шукала трагічних випадків, я не намагалася відірватися від української дійсності тільки для того, щоб вписатися у картину нещасної країни. У регіоні є також і дуже багаті люди. Але більшість українців страждають від бідності, а не від корупції» [11].

І тут постає питання, наскільки можливим є процес розвінчання негативних стереотипів, утвердження здорових міжнародних відносин та двостороннє спілкування? Звісно, що і тут чи не головну роль будуть відігравати засоби масової інформації. Репортажі на мистецьку тематику, огляд пам'яток історії, міжнародні виставки, прес-тури, шкільні екскурсії, обмін студентами – все це допомогло б розширити погляд словаків на Україну, як на державу культурну та доброзичливу, сприяло би встановленню дружніх стосунків. Але поки що єдиним позитивним фактором на шляху порозуміння двох слов'янських народів є те, що позиція деяких словацьких газет (SME, Dennik N, Pravda) останнім часом стає більш збалансованою, і події в Україні починають подаватися у руслі підтримки її боротьби за свій європейський вибір та територіальну цілісність.

«Словаччина бажає бачити стабільну і демократичну Україну. Але нашого східного сусіда чекає тернистий шлях до стабільності, проблеми двох десятиліть не можуть бути вирішені протягом декількох місяців. Це відповідальність України, як вона буде виглядати через місяць, через рік або два. Домашнє завдання українці повинні виконати самі. Насильство в Україні має бути припинено і майбутнє окупованих територій має бути вирішене за допомогою спілкування. Без цього ніякий конфлікт не буде розв'язано», цитують словацькі ЗМІ свого прем'єр-міністра Роберта Фіцо [6].

Важливість реформ в Україні підкреслює і словацький міністр закордонних та європейських справ Мирослав Лайчак: «Україна не може дозволити собі розкіш чекати, поки ситуація у плані безпеки стабілізується. Люди в Україні бажають змін і синонімом змін є реформи. Здійснення реформ має важливе значення для стабільного майбутнього України» [13].

Позитивно оцінює вибраний Україною напрямок розвитку і президент Словаччини Андрей Кіска: «Україна має право і шанс вступити до Європейського Союзу. Словаччина підтримує процес розширення ЄС. Але якщо Україна має інтерес до членства, вона повинна відповідати всім бажаним вимогам, адже, відповідно до угоди ЄС, всі європейські країни відповідають необхідним критеріям для права членства. Україна як європейська держава також має право і шанс вступити до ЄС» [15].

Підсумовуючи наше дослідження, можна зробити висновок, що у медіапросторі Словаччини дуже активно побутують сформовані внаслідок спотвореного уявлення про чужу країну стереотипи, які відбивають історично «прохолодне» відношення словаків до українців. І хоча офіційна Братислава прихильно ставиться до української держави, схвалює ті кроки, які Україна робить на шляху до здійснення своїх цілей, зрозуміло, що так буде лише до того часу, доки це не буде йти всупереч особистим планам Словаччини. Слід зазначити і той позитивний факт, що байдужість словаків поступово змінюється на зацікавленість і бажання більше дізнатися про сусідню країну, що підтверджується репортажами та мандрівками. І хоча ці репортажі і не є поки що повністю об'єктивними, все ж таки вони сприяють тому, що про Україну починають більше говорити і більше думати, що, безумовно, рано чи пізно приведе до об'єктивності. А існуючі національні стереотипи, хоча і заважають адекватному сприйняттю чужої дійсності, все ж не є остаточними і незмінними. І сучасна наша реальність, побудована на інформаційному тлі, дозволяє тими ж самими засобами як будувати стереотипи, так і активно боротися з ними, виходячи на істотно новий рівень інформаційної обізнаності.

Література:

1. Connor B. The History of Poland in several letters to Person of Quality / B. Connor. – London, 1698.
2. Cronia A. Slavonic studies in Italia / A. Cronia // SEER. – 1947. – Т. 26. – № 6.
3. Engel J. Ch. Commentatio de republica militari seu comparatio Laca-daemoniorum, Cretenaium et Cosacorum / J. Engel. – Cöttingen, 1790.
4. Engel J. Ch. Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken / J. Engel. – Halle, 1796.
5. Krman D. Itinerarium, Cestovný denník / D. Krman. – Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2008. – 197 s.
6. Latta B. Ukrajina: Niekoľko pohľadov na reformy / B. Latta. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/380532-ukrajina-niekolko-pohladov-na-reformy>.
7. Latta B. Ukrajinská logika: Rusko je nepriateľ, ale nie jeho pomoc / B. Latta. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/366565-ukrajinska-logika-rusko-je-nepriatel-ale-nie-jeho-pomoc>.
8. Marchall J. Travels through Holland, Flanders, Russia, the Ukraine and Poland, in the Years 1769-1770 / J. Marchall. – London, 1773.
9. Procházková P. Prežije, kto zaplatí – aj taká je dnešná Ukrajina / P. Procházková. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://komentare.sme.sk/c/20148397/prezije-kto-zaplati-aj-taka-je-dnesna-ukrajina.html>.
10. Procházková P. Ukrajina? Tam vás zabijú, vystríhal nás. Prešli sme ju celú / P. Procházková. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://svet.sme.sk/c/7355972/ukrajina-tam-vas-zabiju-vystrihal-nas-presli-sme-ju-celu.html>.
11. Procházková P. Ukrajincov najviac trápí chudoba, nie korupcia / P. Procházková. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://komentare.sme.sk/c/20160365/ukrajincov-najviac-trapi-chudoba-nie-korupcia.html>.
12. Procházková P. Ukrajine sa rozpadá vláda. Nevie sa zbaviť oligarchov z minulosti / P. Procházková. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://svet.sme.sk/c/20089466/ukrajine-sa-rozpada-vlada-nevie-sa-zbavit-oligarchov-z-minulosti.html>.
13. Sita Lajčák: Ľudia na Ukrajine požadujú zmenu: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/372717-lajcak-ludia-na-ukrajine-pozaduju-zmenu>.
14. Sita Ukrajina bola citlivá téma, lebo sa dotýka priamo Slovenska, tvrdí Lajčák: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/384429-ukrajina-bola-citliva-tema-lebo-sa-dotyka-priamo-slovenska-tvrdi-lajcak>.
15. ČTK Kiska: Ukrajina má právo aj šancu vstúpiť do EÚ: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/355747-kiska-ukrajina-ma-pravo-aj-sancu-vstupit-do-eu>.
16. Боплан Г. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що простягаються від кордонів Московії до Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і веденням воєн: переклад з руанського видання 1660 року / Г. Боплан. – К. : Стебеляк, 2012. – 165 с.
17. Будний В. Порівняльне літературознавство : [навчальний посібник] / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
18. Ляссота Е. Щоденник / Е. Ляссота // Жовтень. – 1984. – № 10.
19. Наливайко Д. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. / Д. Наливайко. – К. : Основи, 1998. – 578 с.

Анотація

Н. КОБЕЦЬ. УЯВЛЕННЯ ПРО УКРАЇНЦІВ У МЕДІАПРОСТОРІ СЛОВАЧЧИНИ

У статті на матеріалі словацьких інтернет-газет висвітлюється національний стереотип українця, який існує у медіапросторі сучасної Словаччини. Імагологічний аналіз проводиться на тлі короткого огляду гетерообразу українця, який було сформовано протягом століть у західноєвропейській подорожній літературі та пресі. Також було досліджено вплив ЗМІ на формування та трансформацію стереотипів.

Ключові слова: стереотип, українець, подорожня література, медіапростір, Словаччина.

Аннотация

Н. КОБЕЦ. ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ОБ УКРАИНЦАХ В МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ СЛОВАКИИ

В статье на материале словацких интернет-газет освещается национальный стереотип украинца, который существует в медиапространстве современной Словакии. Имагологический анализ проводится на фоне краткого обзора гетерообраза украинца, сформированного на протяжении столетий в западноевропейской дорожной литературе и прессе. Также было исследовано влияние СМИ на формирование и трансформацию стереотипов.

Ключевые слова: стереотип, украинец, дорожная литература, медиапространство, Словакия.

Summary

N. KOBETS. PRESENTATION OF UKRAINIANS IN THE MEDIA SPACE OF SLOVAKIA

The national stereotype of Ukrainian which exists in the media space of modern Slovakia is covered in the article on Slovak internet news stories. The imagological analysis is conducted against the backdrop of a brief review of hetero image of Ukrainian, formed over the centuries in the Western European road literature and press (print media). There was investigated the influence of the media on the formation and transformation of stereotypes.

Key words: stereotype, Ukrainian, road literature, media space, Slovakia.